

VIIVI LUIK

Az ember kiszámíthatatlansága¹

Akik most itt ülünk, valamennyien elolvastunk már egy nagy halom könyvet, írtunk szövegeket kilométerszámra, és most szinte másról sem beszélünk, mint a magunk vagy mások alkotásairól. Magam is megállapítottam már, hogy a világ dolgai, jelenségei csak az után léteznek, miután szavakba öntik őket. Ameddig nem öltenek regényes alakot, mindenki látja ugyan őket, de nem tudja, mit jelentenek. Erről a témáról értekeztem már a Mati Unt² emlékének szánt nekrológomban, mert Tammsaare³ óta nincs Észtországban jobb példa a Szó erejére. Korábban, mielőtt még Unt megírta volna *Őszi kavargás* című regényét, mindenki látta ugyan Mustamäet,⁴ mindenki megbámulta az olcsón és trehányul összetákolat lakótelepeket Tallinnban, Tartuban vagy akárhol másutt, ám az *Őszi kavargás* megjelenéséig maga a jelenség nem létezett az észtek tudatában.

A MUSTAMÄE nevű jelenség hiányzott a tudatunkból, és vele együtt voltaképpen hiányoztak a hetvenes évek, hiányzott a valóságnak egy jelentős része. Ez nem azt jelenti, hogy mindenkinek, aki észtil beszél, feltétlenül el kellett volna olvasnia az *Őszi kavargást*, és ismernie kellett volna Unt nevét, de a Mustamäe nevű jelenség bizony csak Untot követően ragadt meg a tudatunkban. Utólag persze tudjuk, hogy mit láttunk, amikor egy sor Mustamäet láttunk. De a jelenséget egy észtil író öntötte szavakba. Méghozzá észtil.

A jelenségek nagy része évekig ismerős lehet számunkra, lehet, hogy időtlen idők óta jelen volt a világban, addig azonban nem kerül be a kulturális térbe, amíg egy, az anyanyelvünkön megszóló író szavakba nem önti őket. A kultúra nem időtöltés, a kultúra állandó, szakadatlan önmeghatározás.

Itt és most föl kell tehát tennünk a kérdést: mire való a kultúra? Mire jó a művészet és az irodalom? Minek az a sok vers és regény?

Ugyanezt a kérdést tesszük föl magunknak, valahányszor a tükörbe nézünk. Miért van hajunk, amelynek végtelenségére és rendben tartására pénzt kell kiadnunk? Mire való a fogaink, amelyek betömése többbe kerül, mint egy tibeti gyerek egy évi iskolapénze, minek a testünk, amelyet gondoznunk kell és ruháznunk?

A válasz igen egyszerű, szinte naiv: azért, hogy éljünk.

Ha nem volnának emberek, akiknek a fegyverek és mások lemészárlása szórakozást jelent, nem lennének háborúk.

Ha az embereket nem érdekelnék a pletykák, értelmüket vesztenék és megszűnnének a bulvárlapok. Ha az emberek nem akarnák azt tenni, amit tesznek, akkor semmilyen erő nem kényszeríthetné rá őket.

Ha nem élne bennünk a gyilkolás vágya, akkor senki sem akarna ölni. Más dolog az önvédelem vagy a gondatlanságból elkövetett emberölés, ami az életben bizony előfordul, nem is egyszer.

Ha nem élveznénk mások megkínzását, akkor senkit sem akarnánk megkínzni. Mert nyilvánvaló, hogy ezt nem parancsra tesszük, hanem önként.

Azért, mert olyan szórakoztató. Senkit sem tudnának arra kényszeríteni, hogy vallassa a másikat, ha a vallatás számára nem volna érdekes.

Mindezt ritkán valljuk be, mert valahogy szégyellni való, hogy az emberek egyik része agyon szeretne ütni másokat, másik része meg szeretné kínozni embertársait. Még a halottmosók is szívesen mossák a halottakat, merthogy bizonyára nem tennék, ha nem volna hozzá kedvük.

Ha valakit valahol megkínznak, az elsősorban nem parancsra történik, nem azért, mert adva van egy potenciális vallató, hanem mert sokan vannak, akiknek kedvük telik mások megkínzásában. Amikor Észtországból deportálták az embereket, az sem csupán azért történt, mert az volt a parancs, hanem mert az árnyékban ott lapultak azok, akiknek mindez örömet és szórakozást kínált. Amikor az ember tesz valamit, azért teszi, mert örömet leli benne.

Így igaz: nem volnának vágóhidak, ha nem volnának mészárosok.

*

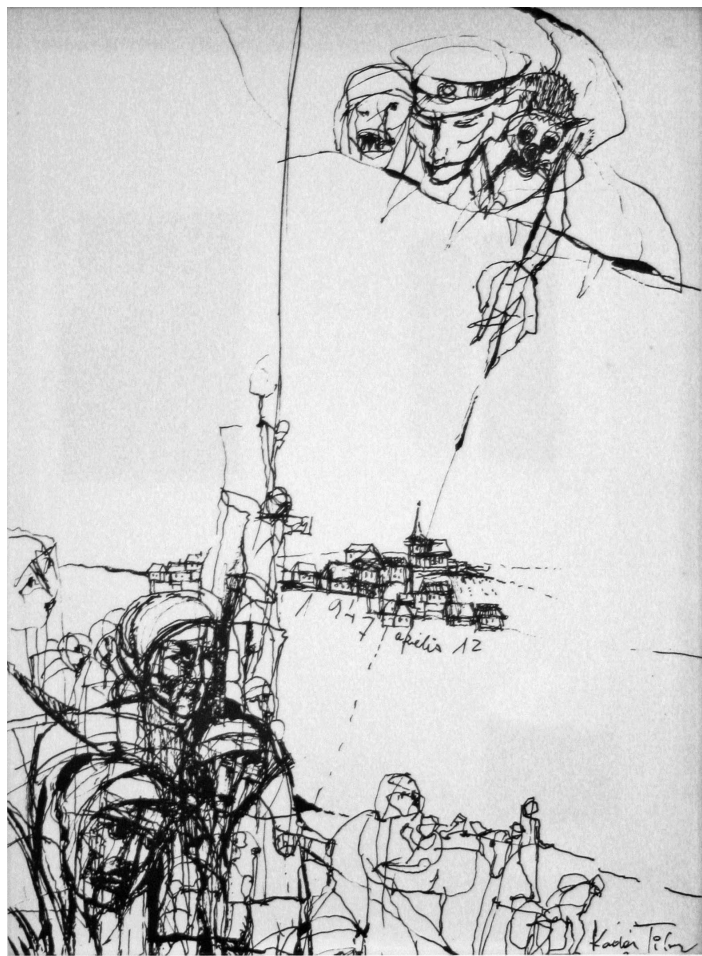
A kultúra nem csodaszor, amely a farkast kezes bárányrá teszi, de kultúra nélkül nem tudjuk, hogy a gyilkos gyilkos. Kellemesebb érzés úgy vétkezni, ha senki sem tudja, hogy a rossz rossz.

1 Luik esszéjének eredeti címe és forrása: *Inimese etteäraarvamatus* (*Pildi ilu rikkumise paratamatus*, EKSA, Tallinn, 2017)

2 Mati Unt (1944–2005) észtil író, esszéista.

3 Anton Hansen Tammsaare (1878–1940) észtil prózaíró.

4 Tallinn (az észtil főváros) egyik kerülete, amelyben nagy számban található panelházak.

Kádár Tibor: Kitelepítés

A kultúra veszélyt jelent a sötét erők számára, mert a kultúra egyetlen védelmünk a sötét erőkkal szemben.

Ahogy minden népnek megvan a maga kultúrája, úgy megvannak a maga gonosz erői is. Kinek mi. Attól kezdve, hogy a kultúra ezeket nem képes ellen-súlyozni, a nép megszűnik, ahogy mondják: kihal. És most nem az észak kihalásával akarok riogatni, hanem csak utalni szeretnék az egész emberiség kulturális válságára.

Hogy ebből mi lesz, ma még senki sem tudja megmondani. A kultúra nem játékszer, amelyet beteszünk egy kis fiókba, vagy amely bizonyos emberek játszótere. A kultúrára támaszkodva születnek meg életünk döntései – anélkül, hogy mi magunk tudnánk róluk.

Ha nem értjük a művészet és az irodalom nyelvét, akkor nem értjük az embert sem, sem önmagunkat, sem másokat, és ismét ott állunk egy barbár kor küszöbén.

Ha egy idegen földrészen összefutunk valakivel, akivel voltaképpen nincs is közös témánk, ő viszont

véletlenül kiejti Goethe, Rilke, Dosztojevszkij vagy Csehov nevét, olyankor örömjongásban törünk ki, mintha közeli felebarátunk nevét hallottuk volna. És máris otthonos érzés kerít bennünket hatalmába, mert a kultúra összeköt minket.

Minden korban akadnak olyan kérdések, amelyek a kortársakat tudat alatt gyötrik, de amelyeket csak egyetlen ember, az író tud a többiek helyett és a többiek épülésére szakba önteni.

Minden kornak megvannak a maguk jellegzetes sorsú emberei. Ezeket az író reflektorfénybe helyezi, becsempészi a tudatunkba. Nyíltan fölteszi az elhallgatott, titkos kérdéseket, és máris kiderül, hogy azok nem csupán a MI titkolt kérdéseink voltak, hanem a kor valamennyi emberének alaproblémája.

Ha ezt tudnánk, mennyivel világosabb lenne minden!

De az az igazság, hogy bármennyit beszél-nénk is arról, mi következik, mégsem lenne róla fogalmunk, mert annyira mások a jövőről szőtt elképzeléseink. Egy idejét múlt világban élünk ismét, csaknem a Krisztus előtti korban, amikor mindenki megújulásra és megújítóra vágyik. Csak annyi a különbség, hogy ez-úttal kívülről nem várhatunk semmit. Nekünk magunknak kell a keresztet cipelnünk, és magunknak kell halottainkból föltámadnunk.

Hogy hogyan megy ez végbe a hétköznapiakban, nem tudhatja senki. Ezt ugyanis nem lehet megtervezni.

Csakhogy valahányszor úgy tűnik, hogy egy kultúrának és egy világnak vége, meglepődünk. Kiderül, hogy fabatkát sem érnek a számításaink és a programjaink, és jöllehet, mindannyian mindig mindent ki akarunk pontosan számítani, meg akarjuk szervezni a jövőt, valami váratlan jelenség zavarja meg a köreinket. Ez pedig az ember kiszámíthatatlansága.

Alighanem ebben rejlik a kultúra és a szórakoztatás, az ember és a robot különbsége. A szórakoztatás számítások eredménye. A kultúra ellenben magában hordozza a meglepetés, a váratlanság mozzanatát. A kultúra alapja a csoda. A csodáé a folyamatos lehetőség, a kiszámíthatatlanság. Az ember kiszámíthatatlansága.

Jávorszky Béla fordítása